

РЕФЕРАТ

НА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА СО НАСЛОВ „ТУРИСТИЧКИТЕ ПОТРЕБИ И БЕНЕФИТИ ОД СПА УСЛУГИТЕ НА БАЊИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА“, ПРИЈАВЕНА НА ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА, УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

Со Одлука број 0206-182/5 донесена на 24.2.2025 г., на 81. седница на Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 4, Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, формирана е Комисија за оценка и одбрана на докторската дисертација со наслов „Туристичките потреби и бенефити од спа услугите на бањите во Република Северна Македонија“, на англиски јазик «*Tourist needs and benefits from the SPA services of the baths in the Republic of North Macedonia*», пријавена и изработена од кандидатката м-р Евгенија Марковска, студентка на трет циклус студии на студиска програма Туризам и угостителство, во состав:

- проф. д-р Дејан Методијески - претседател,
- проф. д-р Оливер Филипоски - член,
- проф. д-р Владимир Китанов - член,
- проф. д-р Нако Ташков, интерен ментор, член,
- доц. д-р Алберта Тахири, екстерен ментор, член.

Комисијата во горенаведениот состав го разгледа доставениот материјал и го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

1. **Анализа на трудот**

Докторската дисертација која е пријавена и доставена од страна на кандидатката м-р Евгенија Марковска претставува оригинален труд, кој согласно со програмата на третиот циклус на студии на студиската програма Туризам и угостителство е напишан на 270 страници, во А4 формат, со вкупно 13 слики (од кои 5 мапи), 48 графикони, 62 табели и 141 референци со користена литература.

Содржината во трудот ги опфаќа следните поглавја: Вовед, Методолошки пристап во научноистражувачката работа; Осврт на литературата каде што се опфатени темите: Општи сознанија за бањскиот туризам; Потекло, развој и бенефити од бањскиот туризам; Општи податоци за бањите во Република Северна Македонија; Потенцијали за развој на бањски туризам во Република Северна Македонија; Меѓународни искуства поврзани со бањски туризам; Емпириски поглед на направеното истражување; Заклучоци; Препораки; Користена литература.

Табелите се со прецизно и детално објаснување на добиените податоци. Даден е детален преглед на табелите и сликите. Докторскиот труд содржи и кратко резиме на македонски и на англиски јазик.

Во понатамошниот тек од овој извештај е даден краток осврт за секое поглавје од докторската дисертација од аспект на: научен придонес, апликативен придонес, начин на пишување и изнесување на материјалот и конзистентноста.

Во првата глава на докторската дисертација м-р Евгенија Марковска ја има претставено методолошката рамка на истражувањето, јасно е дефиниран предметот на истражување, утврдени се научните и практичните цели на истражувањето и основната и посебните хипотези. Исто така, одредени се методите на истражување, изворите на податоци, начинот на обработка и интерпретација на податоците. На крајот се објаснува оправданоста на истражувањето и применливоста на резултатите.

Основна цел на ова истражување е да доведе до поголем развој на бањскиот туризам преку подобра туристичка понуда и поголема промоција.

Покрај главната цел во ова истражување се прикажани поконкретни поединечни цели прикажани преку статистичко следење и приказ на следните прашања:

- колкав е бројот на домашни бањски туристи во Р. Северна Македонија;
- колкав е бројот на странски бањски туристи во Р. Северна Македонија;
- развиеност на бањскиот туризам во однос на другите видови туризам;
- колкав е бројот на ноќевања во бањи од страна на домашни туристи;
- колкав е бројот на ноќевања во бањи од страна на странски туристи;
- варирање на бројот на бањски туристи особено за време и по Ковид пандемијата;
- колкав е бројот на ноќевања во бањи во некои од европските држави кои излегуваат на море;
- колкав е бројот на ноќевања во бањи во некои од европските држави кои не излегуваат на море;
- споредба помеѓу бројот на ноќевања во бањи во РС Македонија и некои од европските држави;
- утврдување на туристичките потреби во бањските објекти и
- утврдување на туристичките бенефити од користење на бањските објекти.

Во втората глава насловена како „**Општи сознанија за бањскиот туризам**“, м-р Евгенија Марковска најпрво започнува со темата Туризам, каде што го дефинира поимот туризам и претставување на деловите на туризмот. Потоа ги претставува видовите на туризмот и неговата поделба спрема различни аспекти. Следи прикажување на туристичкото однесување и неговите фази. Следна тема на оваа глава е здравствениот туризам, каде што најпрво е извршено дефинирање, а потоа е направена поделба на здравствениот туризам и поделба на мотивите на учесниците во здравствениот туризам. Потоа следува обработка на секоја од видовите на здравствен туризам, при што најпрво е прикажан велнес туризмот. Се врши дефинирање на поимот велнес според разни автори, по што се опишани главните принципи на благосостојба, како и основните елементи на велнесот. Потоа следи историски развој на здравјето и велнесот низ светот, каде што најпрво е опишан историскиот развој за Европа, Блискиот Исток и Северна Африка, Азија Пацифик, Африка и Америка поединечно. Четврта тема на ова поглавје е медицински туризам каде што се врши дефинирање на овој вид на туризам и поделба на видовите третмани кои можат да се добијат. Петта тема на ова поглавје е „бањски туризам и негово дефинирање“. М-р Евгенија Марковска ги дефинира поимот бањски туризам и клучните елементи на искуството во бањата, укажува на разликата помеѓу минерални, термални и лековити води и прави категоризација на видовите на

бањи. Потоа следува објаснување на средината на здравствен и спа туризам и тоа: изградена средина, здравствена средина и деловното опкружување. Се објаснува поврзаноста помеѓу туризмот и користењето на природни топли и минерални извори, потоа The travel career pattern (TCP) модел (шема на патувачка кариера - модел), како и поврзаноста на TCP и велнес и СПА.

Во третата глава насловена како **„Потекло, развој и бенефити од бањскиот туризам“** м-р Евгенија Марковска дава опис на историскиот развој на бањскиот туризам, потеклото на топлите и ладни минерални извори, класификација на термалните минерални води, класификација и дефиниции на природните минерални извори од различни земји, класификација на изворите според содржината на минерали. Потоа ги прикажува бенефитите од бањите и нивното влијание врз физичкото и менталното здравје, постоечките докази за ефикасноста од спа третманите, но и потенцијални ризици и опасности. Следува објаснување за технологија и дизајн на бањите и за крај на оваа глава следи осврт на промотивните активности, промоција преку меѓународни саеми за туризам и поим за Европска спа асоцијација (ЕСПА).

Во четвртата глава насловена **„Општи податоци за бањите во Република Северна Македонија“** е дадено објаснување на секоја од бањите во РС Македонија поединечно, односно наведени се туристичко географската положба, кратка историја на бањата, капацитет на бањата, лековити можности и видови бањски услуги за: Катлановска Бања, Кежовица, Негорска Бања, Бања Банско и Дебарски Бањи, Бањиште и Косоврасти.

Во петтото поглавје од дисертацијата кое е со наслов **„Потенцијали за развој на бањски туризам во Република Северна Македонија“**, користени се статистички податоци од Државниот завод за статистика со цел да се добијат податоци за развојот на бањскиот туризам во РС Македонија низ годините, споредба помеѓу бањскиот и другите видови на туризам во РС Македонија, како и статистички податоци директно од статистиката на Катлановска Бања и Бања Банско за посетеноста во соодветната бања.

Во шестото поглавје кое е со наслов **„Меѓународни искуства поврзани со бањскиот туризам“** е даден осврт на глобалните спа трендови, како и анализа на бањскиот туризам во некои од европските држави, притоа е направена поделба на бањски туризам во држави кои не излегуваат на море (каде што се опфатени Србија и Унгарија) и држави кои излегуваат на море (каде што се опфатени Бугарија, Хрватска и Словенија). Потоа е направена споредба на развојот на бањскиот туризам во Република Северна Македонија и анализираните држави.

Глава 7 претставува **емпириски поглед на направеното истражување** и е клучниот дел на оваа докторска дисертација. Во овој дел преку анкетирањето на посетителите на бањските објекти, м-р Евгенија Марковска детално го анализира нивното задоволство односно незадоволство до бањските објекти, нивните потреби и бенефитите од бањите.

Спроведено е истражување и анализирани се резултатите од истото, со цел да се утврдат можности за подобрување на туристичката понуда на бањите во РС Македонија. Користен е квалитативно-квантитативен метод за истражување, кој според авторот дава јасна и објективна слика за моменталната потреба на активно учество на сите чинители во туризмот, посебно менаџерите на бањските објекти во креирањето на една опширна туристичка понуда приспособена според потребите и барањата на посетителите, што би довело

до продолжување односно зголемување на времето на престој на туристите во бањските објекти и секако зголемување на придобивките за сите инволвирани страни

Како природен след на овој дел е делот **Заклучоци**, во кој се претставени серија јасни и концизни заклучоци. Резултатите и заклучоците од научното истражување м-р Евгенија Марковска ги претставува на концизен и разбирлив начин.

- Во спроведеното емпириското истражување коешто е имплементирано во рамките на овој докторски труд опфатени се за анализа ставовите на посетителите на 4 бањски центри во Република Северна Македонија.

- Од анализата може да се забележи дека развојот на бањскиот туризам може да биде успешен само со добра стратегија за развој на туризмот и вклучувањето на бањските објекти во туристичката понуда.

- Главни теми и прашања на анкетаирањето се промоцијата на бањскиот туризам, степенот на задоволство од поединечните аспекти поврзани со искуството во бањата, потенцијалите за развој на бањскиот туризам, туристичките потреби и бенефити од бањите. Од истражувањето се забележува дека постојат и недостатоци и слабости, како што се нецелосно искористување на потенцијалите на термоминералните извори и на бањските објекти, недоволна ангажираност кон целосно задоволување на потребите на посетителите, немање на соодветен пропаганден материјал и сл.

- Од истражувањето за зголемување на учеството на бањскиот туризам во туристичката понуда, позитивен заклучок има дека во државата има голем потенцијал за развој на бањски туризам, со преку 60 извори на термоминерална вода, лековитоста на водата е голема, што значи дека со ангажираност за изградба на нови или уредување на постоечките бањски објекти ќе може да се зголеми туристичката понуда.

По овој дел следуваат препораки каде што авторот дава јасни и прецизни препораки за подобрување на идното работење на бањите.

Без подобро разбирање на посетителите на бањите, бањите може да завршат со губење на пазарниот удел на конкурентите. Затоа е важно да се испитаат критериумите за избор што ги користат туристите при избор на бањи (ова треба да го извршат спа менаџерите) со информации потребни за создавање ефективни промотивни кампањи и деловни стратегии. Односно за да се опстане на ограничениот пазар каде што глобалната конкуренција зависи од точните стратегии за развој на бањскиот туризам, тие стратегии мора да се засноваат на желбите и барања на клиентите. Овој докторски труд дава корисни информации за бањските менаџери за мотивите на нивните клиенти, нивните потреби, како и критериумите за избор на бања. Исто така, дава информации за задоволството односно незадоволството од соодветните услуги во бањата, што би можело да биде корисна информација за менаџерите на бањите при креирање на стратегија за развој на бањата да знаат кои услуги би требало да ги унапредат повеќе, што би довело до развој на персонализирани спа услуги за нивните клиенти, подобрување на нивното задоволство и лојалност. Доколку бањата обезбеди квалитетни персонализирани услуги на посетителите, ќе се постигнат позитивни емоции и ќе ги поттикне да го бараат тоа позитивно искуство и во иднина.

Последното поглавје во докторскиот труд претставува **Користена литература**, каде што се цитирани 132 библиографски податоци, главно од понов датум, но и базични литературни единици преку кои се добиваат соодветни сознанија за истражувачката актуелност на оваа тематика, како и 9 интернет страници.

2. Научен придонес на докторската дисертација

Докторската дисертација е работена според Правилникот на трет циклус студии и во неа постои конзистентност на деловите во рамките на целината.

Добиените резултати статистички се обработени и презентирани на ефективен, концизен и разбирлив начин.

Заклучоците се конкретни и самите по себе можат да бидат мотив за понатамошни научни истражувања и клинички студии.

Оригиналниот придонес на овој докторски труд е во неговата научна вредност. Ова е прво научно истражување со ваков предмет и цели на истражување во Република Северна Македонија. Истражувањето е од особено значење за научната и практичната застапеност на овој до сега неистражен проблем во нашата држава што на овој труд му дава значајно општествено и научно вреднување.

Општествена и научна оправданост на ова истражување се гледа во тоа што бањскиот туризам, како специфичен вид на туризам во светски рамки бележи постојан пораст и претставува значаен дел од туристичката понуда на голем број земји. Во овој труд докторандот м-р Евгенија Марковска прави анализа на туристичките потреби и бенефитите од посетите на бањите, колку од тие потреби се задоволени, како и потенцијалите на бањските центри кои се наоѓаат во РС Македонија. Истражувањето на потенцијалите за развој на СПА туризмот во РС Македонија покажува дека и покрај можностите кои ги има државата, бањскиот туризам не е на задоволително ниво, пред се во однос на бројот на туристите кои ги посетуваат бањските места и должината на нивниот престој што се должи на непостоење квалитетна туристичка понуда и современи сместувачки капацитети.

Од друга страна, ако се земе предвид дека во државата има над 60 извори на минерална вода, а само 8 бањи, повеќе од очигледно е дека имаме потенцијал за развој на бањски туризам и инвестирање во нови објекти. Покрај потребите за инвестиција се јавува и потреба од поголема промоција на бањите, како локално така и регионално и меѓународно. Ова истражување на м-р Евгенија Марковска има за цел да укаже на бенефитите од користењето на термалните води и привлекување на поголем број домашни, но и странски туристи преку квалитетна туристичка понуда.

3. Исполнетост на законските услови за одбрана на докторатот

По запишување на докторските студии, а пред одбраната на докторската дисертација, м-р Евгенија Марковска ги објавила следните рецензирани научни трудови:

1. Markovska, Evgenija (2024) Promotion of health tourism in spa Bansko. Knowledge – International Journal, 66 (1). Pp. 181-184. ISSN 2545 – 4439

2. Markovska, Evgenija and Sazdova, Julijana (2024) Potentials for the development of health tourism in Katlanovska Spa. Knowledge - International Journal, 66 (1). pp. 165-169. ISSN 2545-4439

3. Markovska, Evgenija and Sazdova, Julijana (2024) Development of spa tourism in the republic of north Macedonia over the years. Knowledge – International Journal, 63 (1). pp. 43-46. ISSN 2545 – 4439

4. Markovska, Evgenija and Sazdova, Julijana (2024) Domestic versus foreign visitors to the spas in the Republic of North Macedonia. Knowledge International Journal, 63 (1). pp. 51-55. ISSN 2545-4439

5. Markovska, Evgenija (2023) Number of overnight stays by spa tourists in the Republic of North Macedonia and some European countries. Knowledge – International Journal, 60 (1). pp. 203-207. ISSN 2545 – 4439

6. Markovska, Evgenija (2023) Representation of spa tourism in the Republic of North Macedonia. Knowledge – International Journal, 60 (1).pp. 209-214. ISSN 2545 – 4439

7. Markovska, Evgenija (2022) Impact of the covid 19 pandemic on the number of visitors in Katlanovska spa. Knowledge – International Journal, 55 (4). pp.705-709. ISSN 2545-4439.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕДЛОГ

Комисијата за оценка и одбрана детално ја разгледа докторската дисертација со наслов „Туристичките потреби и бенефити од спа услугите на бањите во Република Северна Македонија“, пријавена и изработена од кандидатката м-р Евгенија Марковска и донесе заклучок дека истата претставува самостоен научен труд, со систематски разработена проблематика и оригинални научни истражувања и резултати.

Докторската дисертација врз основа на содржината, обемот и постигнатото ниво на квалитет на научна работа ги исполнува сите условите за изработка на докторска дисертација. Врз основа на изложеното, Комисијата има чест и задоволство да му предложи на Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 4 да ја прифати позитивната рецензија на докторската дисертација со наслов „Туристичките потреби и бенефити од спа услугите на бањите во Република Северна Македонија“, пријавена и изработена од докторандот м-р Евгенија Марковска и да одобри јавна одбрана на истата.

РЕЦЕНЗЕНТСКА КОМИСИЈА

Проф. д-р Дејан Методијески, претседател (Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип), с.р.

Проф. д-р Оливер Филипошки, член (Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип), с.р.

Проф. д-р Владимир Китанов, член (Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип), с.р.

Проф. д-р Нако Ташков, интерен ментор (Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип), с.р.

Доц. д-р Алберта Тахири, екстерен ментор (Факултетот за менаџмент во туризам, угостителство и животна средина, Универзитет „Хаџи Зека“ – Пеќ), с.р.